

हदपारी आदेश व त्याबाबतच्या कार्यवाही
दरम्यान आढळून येणाऱ्या त्रुटीबाबत.

महाराष्ट्र शासन

गृह विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक: इएक्सटी १२१२/ प्र.क्र.२९६/विशा ३(ब)

जागतिक व्यापार केंद्र, कफ परेड,

मुंबई - ४००००५

तारीख: १५ मार्च, २०१३.

परिपत्रक

महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम, १९५१ मधील तरतूदीनुसार समाजविघातक व्यक्तींना त्यांच्यापासून समाजास असणारा धोका लक्षात घेऊन त्यांना विशिष्ट परिक्षेत्राबाहेर हदपार करण्याबाबतचे आदेश सक्षम प्राधिकाऱ्यांकडून निर्गमित करण्यात येतात. सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी काढलेल्या आदेशांविरुद्ध करण्यात आलेल्या अपिलांवरील सुनावणी दरम्यान हदपारी आदेशातील वारंवार होणाऱ्या तांत्रिक त्रुटी लक्षात घेता सदर हदपारीचे आदेश अपिलीय प्राधिकाऱ्यांना रद्द करावे लागतात किंवा उच्च न्यायालयाकडून रद्द केले जातात. हदपारीच्या प्रकरणामध्ये मा. उच्च न्यायालयाने बऱ्याच प्रकरणांमध्ये हदपार आदेश काही तांत्रिक कारणामुळे रद्द केले आहेत. उदाहरणार्थ:

- i. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेश क्रिमिनल रिट पिटीशन क्र.१३८३/२०१२ दिनांक २.८.२०१२ - The Appropriate Authority took almost one year to record subjective satisfaction in this behalf, casts serious doubt about the necessity of immediate removal of the petitioner from the specified area.
- ii. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेश क्रिमिनल रिट पिटीशन क्र.१४०६/२०११ दिनांक २७.८.२०१० - The fact noted in the show-cause notice cannot be the basis to assume that the Appropriate Authority was subjectively satisfied about existence of the fact. That subjective satisfaction must be reflected in the order of Externing Authority. In absence of recording of that subjective satisfaction, the Externing Authority would not acquire jurisdiction to invoke Section ५६ of the Act at all.

- iii. उच्च न्यायालय, मुंबई - अशोक काळे विरुद्ध रविंद्र जाधव प्रकरणी आदेश दिनांक १३.१०.१९८३ - The convictions under the Bombay Prohibition Act or the pending criminal cases under that act would not be relevant while taking a decision as to whether the petitioner's case would fall under section ५६(a) or ५६(b).
 - iv. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेश क्रिमिनल रिट पिटीशन क्र.१४५०/१९९८ दिनांक २०.११.१९९८ ુ When in in-camera statement of witness no particulars of the place have been given and in the light of that petitioner was denied proper opportunity to show cause, the said ground could not have been the basis of formation of opinion. When the order of externment is based on several grounds and one of the grounds cannot be sustained, the Court cannot decide which ground weights with the Externment Authority and it cannot substitute the decision over that of the Externment Authority. The order on that count is liable to be quashed.
 - v. उच्च न्यायालय, मुंबई यांचे आदेश क्रिमिनल रिट पिटीशन क्र.५४८/२००५ दिनांक २२.९.२००५ - Order of Externment need not be restricted to the area in which illegal activities of the externnee are carried on. A larger area may always form part of externment order. In a case where activities are confined to particular district and geographically contiguous district is shown to be intimately connected to the said district, the order may extend to both districts. However, mere geographical proximity is not ground to extend the order of externment to another district in which there are no objectionable activities by the externnee.
२. वरील बाबी लक्षात घेता व अपिलीय प्राधिकाऱ्यांपूढे सादर होणाऱ्या अपील अर्जाच्या अनुषंगाने ठळकपणे आढळून येणाऱ्या तांत्रिक त्रुटी टाळण्यासाठी सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी हददपारीचे आदेश निर्गमित करण्यापूर्वी खालील बाबींची पूर्तता होत आहे याची खात्री करावी.

- १) महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम, १९५१ च्या कलम ५६ अन्वये प्रस्तावित करण्यात आलेली कारवाई आणि हद्दपारीच्या अंतिम आदेशात नमूद करण्यात आलेली कलमे बऱ्याचदा एकमेकांशी सुसंगत नसतात. (उदाहरणार्थ- कलम ५६अ अन्वये कारवाई प्रस्तावित केलेली असता अंतिम आदेश कलम ५६ ब अंतर्गत काढले जातात) अशा प्रकारची कारवाई अनियमित ठरते. त्यामुळे कायद्यातील योग्य कलम व उपकलम/ तरतूदींचा कारणे दाखवा नोटीस व आदेशात स्पष्टपणे उल्लेख करण्यात यावा.
- २) यापुढे हद्दपारीची प्रकरणे हाताळताना अंतिम हद्दपारीचे आदेश काढण्याच्या प्राधिकाऱ्यांनीच कारणे दाखवा नोटीस काढलेली असेल याची खात्री करावी. महाराष्ट्र पोलीस अधिनियम, १९५१ मधील तरतूदीनुसार कारणे दाखवा नोटीस काढण्याचे अधिकार केवळ हद्दपारीचे आदेश काढणाऱ्या अधिकाऱ्यांनाच आहेत. अन्य पोलीस अधिकाऱ्यांना नियोजित हद्दपार व्यक्तीस तिच्या विरुद्ध करण्यात आलेल्या महत्त्वाच्या तक्रारीची सर्वसाधारण माहिती लेखी कळवून स्पष्टिकरण करण्याची संधी कलम ५९(१) अन्वये सर्वसाधारण नोटीसद्वारे देता येईल, याची नोंद सर्व संबंधित प्राधिकाऱ्यांनी घ्यावी.
- ३) अंतिम हद्दपार आदेश निर्गमित करण्यापूर्वी कारणे दाखवा नोटीसमध्ये नमूद केलेल्या गुन्ह्यांच्या निकाल लागला आहे अथवा नाही याची माहिती घेण्यात यावी. हद्दपार व्यक्तीला त्याच्या विरुद्ध नोंदविण्यात आलेल्या गुन्ह्यांमध्ये न्यायालयाने सोडून दिलेले असतानाही त्यांचा आधार अशा गुन्हेगाराविरुद्ध हद्दपारीच्या कारवाईसाठी घेण्यात येतो. अशा प्रकरणांचा आधार घेतलेला असल्यास तो कोणत्या कारणांसाठी घेतला आहे हे नमूद करावे तसेच न्यायालयाने सोडून देण्याची कारणेदेखील नमूद करण्यात यावीत.
- ४) नियोजित हद्दपार व्यक्तिविरुद्ध किती गुन्हे दाखल झाले आहेत यावर हद्दपार आदेशात भर न देता तेथील लोकांना संबंधित व्यक्तीपासून धोका व भय असल्यामुळे त्या व्यक्तीविरुद्ध तक्रार दाखल करण्यास लोक पुढे येत नाहीत ही बाब आदेशात नमूद करण्यात यावी व त्यापुष्टयर्थ संबंधित लोकांचे जबाब घेण्यात यावेत.
- ५) कारणे दाखवा नोटीसमध्ये नियोजित हद्दपार व्यक्तीच्या बेकायदेशीर कृत्याची जागा / ठिकाण व कालावधी स्पष्टपणे नमूद केला पाहिजे. मोघम कारणे दाखवा नोटीस, ज्यात नियोजित हद्दपार व्यक्तीच्या हालचाली किंवा भय, भीती, धोका व इजा उत्पन्न करणाऱ्या घटनांबाबत तपशीलवार माहिती दिलेली नाही, अशी कारणे दाखवा नोटीस अनियमित आहे. हद्दपार करावयाच्या व्यक्तीपासून परिसरातील लोकांना असणाऱ्या संभाव्य धोक्याचा स्पष्ट उल्लेख कारणे दाखवा नोटीस व अंतिम आदेशात करावा.

- ६) कारणे दाखवा नोटीस आणि अंतिम आदेश यामध्ये विसंगती असू नये. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये असलेली वस्तुस्थिती व अंतिम आदेश निर्गमित करेपर्यंत बराच अवधी गेलेला असतो. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये व अंतिम आदेशामध्ये गुन्ह्याच्या निकालाच्या सद्यःस्थितीबाबत विसंगती असल्यास सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी नीट / पुरेसा विचार केला नाही असे गृहित धरले जाते. त्यामुळे अंतिम आदेश निर्गमित करताना विलंब होणार नाही याची काळजी घ्यावी.
- ७) केवळ चौकशी अधिकाऱ्यांशी सहमत आहे असे दर्शवून अंतिम आदेश निर्गमित करू नयेत. अंतिम आदेशात प्राधिकाऱ्यांनी, चौकशीमध्ये नमूद केलेल्या गुन्ह्याबाबतचे तपशील, त्यांची सद्यःस्थिती तसेच संबंधित व्यक्तीस हद्दपार करण्याबाबत स्वतःचे समाधान कोणत्या कारणांमुळे झाले आहे हे स्पष्टपणे नमूद करणे आवश्यक आहे.
- ८) नोटीसमध्ये नमूद करण्यात आलेली कलमे व आरोप स्पष्ट नसल्यामुळे संबंधितांस त्या विरुद्ध स्वतःची बाजू मांडण्याची संधी मिळत नाही. संबंधितांना त्यांचे म्हणणे मांडण्याची संधी कधी देण्यात आली त्याबाबतचा तपशील आदेशात स्पष्ट नमूद करण्यात यावा. ज्या प्रकरणात आरोपीस बाजू मांडण्याची संधी मिळाली असेल त्याच प्रकरणी आरोपीने बाजू मांडल्याचा उल्लेख अंतिम आदेशात करण्यात यावा. आरोपीने बाजू मांडलेली नसल्यास अथवा अनेकदा संधी देऊनही बचावाचे साक्षीदार उपस्थित केलेले नसल्यास त्याचा देखील उल्लेख अंतिम आदेशात करावा.
- ९) मुंबई मद्यनिषेध अधिनियम, १९४९ मध्ये दोषी नियोजित हद्दपार व्यक्तीविरुद्ध कलम ५६ अन्वये हद्दपारीची कारवाई करता येत नाही. परंतु, मुंबई मद्यनिषेध अधिनियम, १९४९ अंतर्गत दोषी ठरविण्यात आलेल्या व्यक्तीविरुद्ध कलम ५७ नुसार हद्दपारीची कारवाई करता येईल.
- १०) हद्दपारीचा कालावधी व प्रतिबंधित क्षेत्र हे कारणे दाखवा नोटीसमध्ये स्पष्टपणे नमूद करण्यात यावे. संबंधित व्यक्तीला त्यांच्या कारवाया असलेल्या क्षेत्रापेक्षा व एका पेक्षा अधिक जिल्ह्यातून हद्दपार करावयाचे असल्यास त्याचे योग्य समर्थन द्यावे.
- ११) गोपनीय जबाबामध्ये घटनेचा संपूर्ण तपशील स्पष्टपणे दिलेला नसतो. काही प्रकरणात गोपनीय जबाबा बाबतचा आवश्यक तपशील कारणे दाखवा नोटीस अथवा अंतिम आदेशात नमूद करण्यात येत नाही. तर काही प्रकरणी गोपनीय जबाब योग्य पद्धतीने तपासलेले नसतात किंवा कारणे दाखवा नोटीस मधील व अंतिम आदेशातील गोपनीय जबाबा

बाबतचा तपशील हा भिन्न स्वरूपाचा असतो. असे हद्दपारीचे आदेश न्यायालयाकडून फेटाळले जातात. त्यामुळे या बाबी टाळण्यात याव्यात.

- १२) फसवणूक, आर्थिक गुन्हेगारी, इत्यादी गुन्ह्यांचा वापर करून हद्दपार करतेवेळी सक्षम प्राधिकारी यांनी असे स्पष्टपणे नमूद केले पाहिजे की, नियोजित हद्दपार व्यक्तीपासून सामान्य जनतेला धोका आहे. कारण वैयक्तिक वादातून उद्भवलेल्या गुन्ह्यांच्या आधारावर हद्दपारीचा प्रस्ताव होऊ शकत नाही.

३. यापुढे हद्दपारीचे आदेश निर्गमित करताना वरील तांत्रिक त्रुटी दूर करण्याची दक्षता घेण्यात यावी.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१३०१२८१६१०१९०२२९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(पु.हि.वागदे)

उप सचिव , महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य मुंबई.
२. सर्व जिल्हा दंडाधिकारी.
३. सर्व पोलीस आयुक्त.
४. सर्व जिल्हा पोलीस अधीक्षक.
५. सर्व उप विभागीय दंडाधिकारी.
६. सर्व उप विभागीय पोलीस अधिकारी.
७. सर्व पोलीस उप आयुक्त.
८. मा.मंत्री (गृह) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई ३२.
९. मा.राज्यमंत्री (गृह) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई ३२.
१०. निवडनस्ती, विशा-३ ब.